

УДК 330.101:325.450:351.82

С. Клименко

МЕХАНІЗМИ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

Проаналізовано поняття “механізми державного управління”, “механізми детінізації сучасної української економіки”. Визначено основні теоретичні підходи до механізмів детінізації економіки.

Ключові слова: тіньова економіка, механізми державного управління, механізми детінізації економіки, відмивання грошей, корупція, податки.

Тіньова економіка складний феномен, який впливає на сучасний етап розвитку економічної галузі держави. На сьогодні Україна перебуває серед лідерів за обсягами тіньової економіки. Ця проблема була актуальною в минулому, проте на сьогодні вона набула надзвичайного розмаху. За останні вісім років обсяг тіньової економіки збільшився на 5% від ВВП, що призводить до занепаду економічної діяльності країни та простою економіки загалом. Економісти, політики, науковці аналізують та обґрунтовують сучасні ефективні механізми детінізації української та світової економіки, вивчають проблеми зменшення впливу тіньової економіки на легальну економіку. Однак результативних та універсальних механізмів детінізації сучасної української економіки поки що не розроблено.

Зарубіжний досвід боротьби з тіньовою економікою переконує, що попри ефективну державну протидію навіть у розвинених країнах середній рівень обсягів тіньової економіки становить 16,4% ВВП, у країнах Азії – 26%, Південної та Північної Америки й країн Африки – 41% [1]. Проблема тінізації економіки особливо гостро дається взнаки у країнах, де відбуваються зміни соціально-економічних відносин.

Механізми детінізації сучасної економіки, зменшення впливу тіньової економіки на соціально-економічний розвиток, економічної стратегії в Україні, які сприятимуть детінізації української економіки, аналізують багато вчених, зокрема: З. Варналій, Т. Дімітрова, А. Іорданов, І. Кондрат, Т. Миндюк, Ю. Нехайчук, С. Позняков, Ю. Приварникова, І. Савченко, К. Степанюк. Серед закордонних науковців зазначену проблематику вивчали: Г. Гросман, Б. Даллаго, В. Патрізі, Е. Фейг, А. Френз, Ф. Шнайдер та інші.

Однак серед невирішених раніше частини загальної проблеми є системний аналіз підходів до механізмів детінізації сучасної української економіки, обґрунтування сутності цього явища, класифікація основних механізмів детінізації сучасної української економіки.

Мета статті – систематизація підходів до механізмів детінізації сучасної української економіки.

Для сучасного етапу розвитку економіки України характерні такі основні види тіньової економічної діяльності: випуск і реалізація необлікованих товарів, надання неврахованих послуг; незаконне та контрабандне ввезення товарів і їх обіг; незаконна приватизація державного та комунального майна; нелегальні валютні операції; кримінальні промисли; шахрайство з фінансовими ресурсами; корупція; нелегальний вивіз капіталу; незаконне використання державних майна та коштів, природних ресурсів

і корисних копалин; приховування реальних доходів суб'єктів господарювання і громадян від оподаткування та незаконне повернення ПДВ; вилучення різниці між реальними та звітними цінами на товари і послуги при їх реалізації.

Зниження рівня тінізації вітчизняної економіки передбачене Програмою економічних реформ на 2010 – 2014 рр. “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”. Серед пріоритетних потрібно виділити такі напрями зниження обсягів тіньового сектора в економіці України: детінізація фінансових потоків; легалізація ринку праці; детінізація ринку землі та земельних відносин [2].

Механізми державного управління – способи вирішення суперечностей явища чи процесу в державному управлінні, послідовна реалізація дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних їй форм і методів управління [3]. Таким чином, механізми детінізації сучасної української економіки – це сукупність дій, спрямованих на подолання тіньової економіки в Україні, зменшення її впливу на сучасний соціально-економічний, політичний розвиток нашої держави.

Розглянемо основні теоретичні підходи до визначення механізмів детінізації сучасної української економіки.

На думку Ю. Нехаичук, механізмами детінізації на сучасному етапі можуть бути:

- реформування національної системи фінансового контролю за здійсненням протизаконної діяльності у напрямі розробки конкретних інструментів обмеження тіньових систем перерозподілу фінансових ресурсів за кожним конкретним випадком;
- формування спеціального реєстру та загального переліку декларацій із заявленими до відшкодування сумами ПДВ, які вважаються сумнівними;
- застосування мінімальних цін на високоліквідні імпорتنі товари (передусім підакцизні) для розрахунків і сплати податків;
- створення інституту представників митної та податкової служби в зарубіжних країнах (для обміну інформацією про оподаткування зовнішньоекономічної діяльності українських суб'єктів підприємництва);
- запровадження моніторингу за внутрішньофірмовими цінами у межах холдингових компаній;
- застосування змін в організаційній структурі державних холдингових компаній, (зокрема, позбавлення підприємств права юридичної особи) тощо [4].

І. Приварникова та К. Степанюк пропонують механізми детінізації української економіки, використовуючи досвід закордонних країн. По-перше, використовуючи досвід уряду Польщі, ввести заборону господарської діяльності тих фізичних осіб, які раніше вчинили серйозний податковий злочин; застосувати кримінальну відповідальність до порушників авторських прав, зокрема у сфері комп'ютерних технологій. По-друге, використовуючи досвід США, посилити роль державних спеціальних служб у контролі за поширенням тіньової економіки в країні та їх взаємодію із державною структурою загалом. По-третє, використовуючи досвід Франції, обмежити можливість проведення експортно-імпорتنих операцій національними суб'єктами господарювання з компаніями в офшорних зонах. По-четверте, використовуючи досвід Великобританії, Україні для боротьби з корупцією як основним чинником розвитку тіньової економіки необхідно підвищити рівень довіри громадян до влади, посилити незалежність судів, віддавши їх під громадський контроль, посилити покарання за хабарництво. По-п'яте, використовуючи досвід Німеччини, оптимізувати податкову систему. По-шосте, використовуючи досвід

ЄС, вступити до міжнародних організацій, що ведуть боротьбу з відмиванням грошей, таких як: Азійсько-Тихоокеанська група (APG), Група країн Карибського басейну (CFATE), Група країн Південної та Східної Азії (ESAAMLG) та Комітет експертів Ради Європейського співтовариства [5].

Таким чином, вчені пропонують адаптувати конкретні напрацювання світової практики щодо подолання тіньової економіки в Україні, однак зазначені механізми мають економічне спрямування та направлені на розробку та впровадження відповідних організаційних заходів.

Водночас, І. Кондрат та Т. Миндюк до основних механізмів детінізації сучасної економіки України зазначають:

1. Стимулювання інвестиційних процесів – потрібно розробити податкові стимули до інвестиційного використання кредитних ресурсів комерційних банків; звільнити від оподаткування частку прибутку підприємств, яка витрачається на інвестування, зокрема в інноваційну сферу.

2. Вдосконалення монетарної політики – основними завданнями у цій сфері повинно стати заохочення зменшення розриву рівнів депозитних та кредитних відсоткових ставок комерційних банків; розширення банківського кредитування галузей, визначених як пріоритетні, підприємств, які мають перспективи швидкого обігу капіталу та гарантованого збуту продукції; забезпечення стабільності номінального обмінного курсу гривні; удосконалення механізмів гарантій збереження внесків населення у фінансово-кредитних установах.

3. Створення сприятливих умов для розвитку підприємництва – надання правового та методичного сприяння заснуванню малих підприємств, складанню інвестиційних планів та програм, індивідуальній підприємницькій діяльності, іншим формам самостійного інвестування заощаджень та самозайнятості населення тощо, розвиток бізнес-інкубаторів, точкових територіально-виробничих зон, технопарків тощо; забезпечення підвищення (безкоштовно для підприємств) кваліфікації керівних кадрів державних і приватних підприємств щодо основних положень сучасної теорії і практики менеджменту, бухгалтерського обліку, фінансового планування, управління персоналом, маркетингу тощо.

4. Здійснення податкової реформи – основними завданнями податкової реформи, однієї з найважливіших складників усієї стратегії довготермінового розвитку української економіки, повинно стати значне зниження і вирівнювання податкового навантаження, спрощення податкової системи, посилення податкового контролю за рівнем витрат виробництва, мінімізація витрат виконання й адміністрування податкового законодавства.

5. Посилення боротьби з корупцією – вирішення проблем мінімізації корупційних виявів потребує встановлення суворого контролю за виконанням антикорупційних програм і рішень в усіх ланках державного апарату; створення надійного організаційно-правового, фінансового забезпечення діяльності правоохоронних органів і судів; здійснення всеохопної ревізії нормативно-правових актів міністерств, відомств, органів місцевої влади щодо їх відповідності Конституції України та антикорупційним законам України. Паралельно з рішучими діями правоохоронних органів із запобігання та подолання корупції потрібно розвивати і посилювати рівень суспільного контролю за діяльністю посадових осіб з широким залученням громадськості [6].

Зазначені вчені також виділяють економічні механізми детінізації економіки України.

На думку І. Савченко та А. Йорданова, з метою сприяння легалізації тіньового сектора економіки України потрібно здійснити такі заходи: створити сприятливе середовище для розвитку бізнесу; здійснювати моніторинг офшорних зон; вдосконалити податкову систему; створити і впровадити прозору систему податкових пільг; оптимізувати адміністрування податків; розробити механізми притягнення до юридичної відповідальності недобросовісних платників; оголосити податкову амністію; підтримати баланс між фіскальною і регулюючою функціями податків; подолати нелегальний ринок праці; вдосконалити соціальне страхування і знизити фіскальне навантаження на фонд оплати праці (зокрема проведення пенсійної реформи); адекватна оплата праці, легалізація заробітної плати; підвищення обізнаності громадськості, забезпечення її впливу на рішення влади; державна підтримка інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки; зміцнення системи органів державної влади; застосування суворих мір покарання за корупцію і рейдерство; мінімізація державного регулювання різних сфер життя; забезпечення прозорості реального сектора економіки [7].

Автори пропонують конкретні економічні механізми детінізації української економіки, водночас, не зазначають етапи та заходи реалізації цих механізмів.

Т. Дімітрова на підставі проведеного аналізу механізмів детінізації економіки в Болгарії пропонує реалізувати такі механізми:

- розвиток чіткої та прозорої політики для всіх сфер тіньової економіки разом з оцінкою очікуваних результатів від впровадження проектів, програм, діяльності та заходів, пов'язаних із нею, потенційних ризиків від їх впровадження;

- розвиток системи контролю над ефективністю та доцільністю політики, дослідження впроваджених програм та діяльності через застосування найкращих практик та ефективних механізмів із метою зниження рівня тіньової економіки;

- прийняття раціональних змін до законів і положень, розробка ефективних механізмів контролю над їх впровадженням та дотриманням легальних санкцій;

- оптимізація діяльності державних інституцій та адміністративних органів влади (а також юридичні органи) через систему моніторингу й оцінювання діяльності державної влади та управління на державному та місцевому рівнях, визначення потенційних ризиків, адміністративного та оперативного контролю над діяльністю державної влади;

- покращення якості громадського обслуговування з метою виконання вимог економічних суб'єктів, відновлення довіри в державних установах для ефективної боротьби з неформальною економічною діяльністю та зайнятістю населення в тіньовій економіці;

- постійна взаємодія між державними та економічними суб'єктами з метою створення ефективних державних інституцій, для того, щоб зменшити адміністративний тягар на легальну економічну діяльність;

- застосування відповідних інформаційних технологій для контролю над низкою ключових категорій, секторів та сфер національної економіки з метою виявлення економічних суб'єктів, залучених до тіньової економічної діяльності;

- розробка системи стимулів для перетворення неформальної економічної діяльності на формальну [8].

Цікавим є підхід до механізмів детінізації економіки, запропонований Національною академією наук України: забезпечення чіткості та однозначності дії законів; здійснення масштабної податкової реформи; проведення судової реформи; ліквідація

інституційних та адміністративних перешкод ведення бізнесу; створення механізмів надійного захисту прав власності всіх учасників економічного життя (що передбачає: встановлення прозорості в діяльності підприємств для акціонерів; забезпечення процедури зміни власників за умов прозорих та оперативних судових процедур); формування системи контролюючих служб та якісного кадрового забезпечення [9].

Проведений аналіз основних підходів до визначення механізмів детінізації української економіки дає підстави стверджувати, що основними механізмами, на думку вчених, є економічні (удосконалення податкової системи; реформування національної системи фінансового контролю; стимулювання інвестиційних процесів; створення сприятливих умов для розвитку підприємництва; боротьба з корупцією тощо).

На нашу думку, механізми детінізації української економіки повинні бути такими:

– економічні механізми (по-перше, удосконалення податкової системи; по-друге, державна підтримка підприємництва; по-третє, проведення антикорупційної політики; по-четверте, стимулювання інвестиційної політики; по-п'яте, проведення якісної політики у сфері зайнятості тощо);

– законодавчі (прийняття концепції щодо боротьби з тіньовою економікою, де потрібно визначити етапи, заходи, методи, відповідальних, а також моніторинг результатів та корегування зазначеної концепції);

– організаційні механізми (посилити роль державних спеціальних служб у контролі за поширенням тіньової економіки в країні та їх взаємодію із державною структурою загалом; визначити пріоритети розвитку та співпраці системи органів, що контролюють поширення тіньової економіки; посилити контроль за діяльністю державних органів влади; проводити громадські обговорення проблем корупції тощо).

Висновки

Проведено дослідження основних механізмів детінізації української економіки, визначено поняття “механізми детінізації української економіки”, а також обґрунтовано зазначені механізми.

Механізми детінізації сучасної української економіки – це сукупність дій, спрямованих на подолання тіньової економіки в Україні, зменшення її впливу на сучасний соціально-економічний, політичний розвиток нашої держави.

Аналіз літератури з проблематики дає підстави стверджувати, що більшість вчених пропонують економічні механізми детінізації сучасної української економіки. На нашу думку, можна виділити три основні групи механізмів: економічні, законодавчі та організаційні. Законодавчі механізми є базовими, оскільки вони формують єдину концепцію щодо визначення та реалізації механізмів детінізації економіки України.

У перспективі подальших розвідок є аналіз закордонного досвіду визначення механізмів детінізації економіки, аналіз напрацювань сучасних вчених щодо розробок концепцій та стратегій детінізації сучасної української економіки.

Література

1. Дудін М. М. Вплив тіньової економіки України на її економічну безпеку / М. М. Дудін // БІЗНЕСІНФОРМ [Текст]. — 2012. — № 12. — С. 4—14.
2. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава [Електронний ресурс] : Програма економічних реформ на 2010 — 2014 роки. — Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.

3. Енциклопедичний словник з державного управління [Текст] / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко [та ін.] ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. — К. : НАДУ, 2010. — 820 с.
4. Нехайчук Ю. С. Про вплив тіньової економіки на соціально-економічний розвиток [Електронний ресурс] / Ю. С. Нехайчук. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvfbi/2010_2/0210st4.pdf.
5. Приварникова І. Ю. Тіньова економіка України: причини, обсяги та шляхи їх зменшення [Електронний ресурс] / І. Ю. Приварникова, К. В. Степанюк. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/dtr/ep/2010_2/files/EC210_35.pdf.
6. Кондрат І. Ю. Тіньова економіка: сутність та сучасний стан в Україні / І. Ю. Кондрат, Т. П. Миндюк // Науковий вісник НЛТУ України [Текст] : зб. наук.-тех. пр. — Вип. 20.2. — Львів : РВВ НЛТУ України, 2010. — С. 186—191.
7. Савченко І. Г. Тіньовий сектор економіки України: аналіз стану та напрями детинізації / І. Г. Савченко, А. Є. Іорданов // Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси [Текст]. — 2012. — № 3. — С. 107—116.
8. Дімітрова Т. Тіньова економіка Болгарії – виклик для фінансової політики країни / Теодора Дімітрова // Журнал європейської економіки [Текст]. — 2012. — Т. 11 (№ 4). — груд. — С. 468—489.
9. Новий курс: реформи в Україні 2010 – 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/books/2010/10nandop1.pdf>.

S. Klymenko

THE MECHANISMS OF ECONOMY DE-SHADOWING: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES

The terms “mechanisms of public administration”, “de-shadowing mechanisms of modern Ukrainian economy” are analyzed. The basic theoretical approaches to the mechanisms of economy de-shadowing are defined.

Key words: shadow economy, mechanisms of public administration, mechanisms of economy de-shadowing, money laundering, corruption, taxes.